

שיעור כללי

עשה דכבוד תורה מקורות והגדרות

היום נעסוק בעזרת ה' בהבנת המושג 'עשה דכבוד תורה' נעיין תחילה בסוגיית הגמ' אצלנו ובביאורי הראשונים כאן ונמשיך בשיטות מוני המצוות במצווה זו נראה כמה סוגיות נוספות בש"ס המשיקות לסוגייתנו ונסה לבאר במספר דרכים מחודשות את דרשת 'את ה' אלקיך תירא' – לרבות תלמידי חכמים.

סוגייתנו:

- יש לראות דברי הגמ' ל: 'רב ימר הוה ידע ליה סהדותא' עד 'עשה דכבוד תורה עדיף'. וראה פירושי רש"י ורבנו חננאל.
- וראה תוספות ד"ה 'עשה דכבוד תורה עדיף'. וחיזושי הריטב"א כאן ודברי הרי"ד בפסקיו. ורמב"ם הלכות ת"ת פרק ה' ה"א והלכות מלכים ב,ה'.

סוגיות נוספות:

- גמ' כתובות קה: 'רב ענן אייתי ליה ההוא גברא כנתא דגילדני' עד שם קו. 'סדר אליהו זוטא' ודברי רש"י שם.
 - על היחס בין דברי רש"י בכתובות ודבריו בסוגייתנו ראה דרישה.
- גמ' מגילה ג. 'והשתא דאמרת מדינה ומדינה' עד שם ג: 'תלמוד תורה דיחיד קל'.

בדברי מוני המצוות:

- רמב"ם בספר המצוות עשה רט'.
 - ביחס לדברי הרמב"ם ויחסם לשיטת רש"י אצלנו יש לראות גמ' בכורות ו: 'רבי שמעון אומר גמל גמל' עד 'בבהמה טמאה נמי לישתרי קמ"ל' ודברי הרא"ש בפסקיו שם.
- סמ"ק מצוה ד', חרדים מצוות עשה פרק ו' [ועיין בגמ' קידושין לג: 'אמר ר' אלעזר'].

מקורות נוספים:

- תוס' ב"ק מא: בד"ה לרבות תלמידי חכמים. ועיין במשנה שהביא שם.
- דברי הרשב"ץ בפירושו מגן אבות לאבות ד,ד'.
- משלי כד', טו-כב. וגמ' סוטה כב.

חידושי הריטב"א מסכת שבועות דף ל עמוד ב

והקשו בתוספות אם כן למה העמידו לינאי המלך (סנהדרין י"ט א') דהא איכא עשה דמורא מלכות וכבודו דעדיף מעשה דכבוד תורה, דאילו הרב שמחל על כבודו כבודו מחול ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ותיצרו דלגבי מילי דידן עשה דמלכות עדיף כדי שתהא מוראתו על העם, אבל לגבי שכינה מחמירין טפי לגבי מלך להכניע לבו לפני השי"ת וכדכתיב (דברים י"ז) לבלתי רום לבבו, וזהו שאמרו לו לינאי עמוד על רגליך ויעידו בך שלא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם,

פסקי רי"ד מסכת שבועות גמרא דף ל עמוד ב

רב ימר הוה ידע ליה שהדותא למר זוטרא, אתא לקמיה דאמימר, אותבינהו לכולהו, והאמ' עולא מחלוקת בבעלי דינים אבל בעדים דברי הכל בעמידה, אמ' האי עשה והאי עשה, עשה דכבוד תורה עדיף. וינאי המלך שאמ' לו שמע' בן שטח עמוד על רגליך ויעידו בך, ואף על פי שכבוד המלך עודף על כבוד תלמ' חכם, כדאמרי' הרב שמחל על כבודו מחול, ומלך אין כבודו מחול, יש לומר שגם תלמ' חכם אם היו מעידין עליו שחייב מלקות, כלום חייבין לכבודו, כיון שנמצא בו עול, וכן בשורו שנגח, כיון שפשע ולא שימרו יפה אין חייבין לכבודו, כל שכן ינאי שפשע ולא הטיל אימה על עבדו שאין חייבין לכבודו, אלא מעמידין אותו על דין תורה.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ה

ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא ממורא הרב, אמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים, לפיכך אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר בהצוותם על ה', וכל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם השכינה שנאמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם, וכל המתרעם על רבו כמתרעם על ה' שנאמר לא עלינו תלונותיכם כי על ה', וכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה שנאמר וידבר העם באלהים וכמשה.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ב

המלך מסתפר בכל יום, ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים, שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך, ויושב על כסא מלכותו בפלטרין שלו, ומשים כתר בראשו, וכל העם באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו ומשתחוים ארצה, אפילו נביא עומד לפני המלך משתחוה ארצה, שנאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך, אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד, אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו, ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים, וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו, וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי, במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לברו הוא ועבדיו יעשה זה בניענה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל.

ורק"י ללא פירוש גם כאלו כן מקום לסבירא ליה דלאת ה' אלהיך תירא שמרבה תלמידי חכמים הוא דרש ואסמכתא בעלמא ואינו דוחה עשה המפורש בתורה דהיינו קטן כגדול תשמעון ודוקא התם שגם ועמדו שני והאנשים אינו אלל אסמכתא לומר לאעדים קאי וכמו שכתבתי (בסימן י"ז) (פרישה ס"ג) ובסימן י"ח עיין שם) משום הכי דחי ליה הדרש דלאת ה' וכו' לכן פירש למעשה דרב נחמן הוה דצאו כאלחד וכמו שכתבתי. ואל"ת לכתתי קשה דהוה ליה לפרש האי עשה דשפטו יתום והאי עשה דלאת ה' אלקיך תירא וי"ל כיון דאינו עשה גמור הכתוב בתורה ניהא ליה לפרש למיירי בעשה דשפטתם דלק הכתוב בתורה דגם הוא שוה לשניהם כן נ"ל פירוש רש"י

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רט

והמצוה הר"ט היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם והוא אמרו ית' (שם לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ולשון ספרא תקום והדרת קימה שיש בה הידור. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בפרק ראשון מקדושין (לב ב, לג א). ודע שעם היות מצוה זו מחוייבת לאנשים כלם בכלל, כלומר לכבד החכמים, ואפילו חכם לחכם השוה לו בחכמה כמו שבארו באמרו (ב"מ לג א) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה, דע שיש בכבוד דברים מיוחדים ונוספים על התלמיד וזה כי כבוד התלמיד את רבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא חייב לכל חכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא. שהם כבר בארו שחוק רבו עליו יותר גדול מחוק אביו שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו [לקי' רי - ריא].

ספר מצוות קטן מצוה ד

ובאהבה וביראה כתיב את לרבו' תלמידי חכמי'. גם אמרו חכמים (אבות פ"ד) מורא רבך כמורא שמים. על כן יש לאהבם ולירא מהם. ועוד אמרו חכמים במסכת שבת (דף כ"ג) דמוקיר רבנן הוה ליה חתנין רבנן משמע שמצוה לכבדם. ויש סמך לדבריהם, דכתיב (תהילים ט"ו) את יראי ה' יכבד, וכתוב, כבד את ה' מהונך. ואמרינן (שבת שם) דרחים רבנן הוה ליה בנין רבנן דדחיל מרבנן הוא גופיה הוה צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא, משתמעין מיליה כי צורבא מרבנן.

ספר חרדים מצוות עשה פרק ו

לקום מלא קומתו מפני זקן אפי' אינו חכם וכן מצוה להדרו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת ופירשו התוספות וסמ"ג דתקום נדרש לפניו ולאחריו כאלו אמר מפני שיבה תקום והדרת תקום והדרת פני זקן.. והרגיל במצות אלו יזכה ליראת שמים דכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וסמיך ליה ויראת מאלהיך הכי איתא במדרש רבה ובירושלמי.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לג עמוד ב

אמר ר' אלעזר: כל ת"ח שאין עומד מפני רבו - נקרא רשע, ואינו מאריך ימים, ותלמודו משתכח, שנאמר: טוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר אינו ירא מלפני האלהים, מורא זו אינו יודע מהו? כשהוא אומר: ויראת מאלהיך, הרי מורא זו - קימה. ואימא: מוראת רבית ומוראת משקלות! ר' אלעזר פני פני גמר.

מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ד משנה ד

ודע, כי לא צוה החכם, אלא שיהיה שפל רוח ושלא ידבר בגאווה ובוז, אבל שיצוהו להזדלול בפני הבריות, חס ושלום, כי תלמיד חכם חייב ליהדר מהזדלול בפני עם הארץ. וכבר אמרו בפרק השותפין שרצו [ב"ב ח א] ובפרק המקבל [ב"מ קח א], רבנן לאו בני מסיקי באכלוזא ניהו, והוא להעתיק אבנים לבנין העיר כדי שלא יזדללו בפני העם, וכן אמרו, האי צורבא מרבנן דידע סהדותא לחבריה לא ליזיל לבי דינא דזוטר מניה, מאי טעמא, האי עשה, והאי עשה, עשה דכבוד תורה עדיף, כמו שזכר בפרק שבועת העדות [שבועות ל ב]. ואמרו בפרק אלו קשרים [שבת קיד א], כל תלמיד חכם שנמצא רבב בבגדו חייב מיתה, שנאמר יכל משנאי אהבו מותי [משלי ח לו], אל תקרי משנאי אלא משניאי, וכן אמרו זה, על תלמיד חכם המברך לפניו עם הארץ, בפרק בני העיר [מגילה כח א].

משלי פרק כד, טו-כב

(טו) אל תאָרב רָשע לְנוֹה צְדִיק אל תַשְׁדֵּד רַבּוֹ: (טז) כִּי תִשָּׁע יִפּוֹל צְדִיק וְקָם וְרָשָׁע יִפְשָׁלוּ בְרָעָה: (יז) בְּנֶפֶל אוֹיֵבךְ אוֹיֵבךְ אֵל תִּשְׁקַח וּבְנִשְׁלוֹ אֵל יִגַּל לְפָךְ: (יח) פֶּן יִדְאָה יְקוּקָה וְדַע בְּעֵינָיו וְהִשִּׁיב מַעְלָיו אָפוּ: (יט) אֵל תִּתְחַר בְּמִרְעִים אֵל תִּקְנֵא בְרָשָׁעִים: (כ) כִּי לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵית לְדַע וְרָשָׁעִים יִדְעוּ: (כא) יִדְאָה אֵת יְקוּקָה בְּנִי וְמִלְךָ עִם שׁוֹנִים אֵל תִּחַעֲרֵב: (כב) כִּי פִתְאֵם יִקּוּם אֲיָדָם וּפִיד שְׁנִיָּהֶם מִי יוֹדַע: ט

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כב עמוד א

ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב - אמר רבי יצחק: אלו ששונים הלכות. פשיטא! מהו דתימא שונין בחטא, וכדרב הונא, דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, קמ"ל. תנא: התנאים מבלי עולם. מבלי עולם ס"ד? אמר רבינא: שמורין הלכה מתוך משנתן. תניא נמי הכי, א"ר יהושע: וכי מבלי עולם הן? והלא מיישבי עולם הן, שנאמר: הליכות עולם! לא, שמורין הלכה מתוך משנתן.